

ЦИВІЛІСТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ІТ ПРАВА

УДК 657.1.012.1:336.74

DOI <https://doi.org/10.32782/chc.v057.2025.15>

Верес Ірина Ярославівна,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільного права та процесу

Львівського національного університету імені Івана Франка

ORCID ID: 0009-0003-9610-6378

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ

Україна знаходиться на четвертій позиції у світі в рейтингу глобального індексу сприйняття криптоактивів, йдеться в дослідженні американської аналітичної компанії Chainalysis, опублікованому в серпні 2021 року. За цим показником наша країна випереджає США та Китай, які в рейтингу посідають восьме та тринадцяте місця відповідно. В Україні – найбільший обсяг транзакцій з криптоактивами серед учасників ринку у світі. А ще Україна в топ-10 країн з найбільшим заробітком на біткоїні у 2020 році. Щоденно в Україні обертається криптовалют (або віртуальних активів) на 1 млрд грн [1]. Проте, на даний час в Україні повноцінному функціонуванню та подальшому розвитку ринку віртуальних активів перешкоджає: відсутність правового регулювання відносин, що виникають у сфері обігу віртуальних активів; відсутність правових гарантій захисту права власності учасників ринку віртуальних активів; відсутність механізмів контролю за обігом віртуальних активів, які можуть використовуватись з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення [2]. З метою вирішення вищенаведених проблем, 17 лютого 2022 року прийнято ЗУ «Про віртуальні активи» [3]. Згідно Розділу 6 «Прикінцеві та перехідні положення», цей Закон набирає чинності з дня набрання чинності законом України про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей оподаткування операцій з віртуальними активами, але не раніше дня опублікування цього Закону.

Окремі аспекти правового регулювання віртуальних активів стали предметом досліджень Р. А. Майданика, К.Г. Некіт, А. Кудь та інших вчених. Разом з тим, відсутні комплексні дослідження правового режиму віртуальних активів.

Метою наукового дослідження є комплексний аналіз правового режиму віртуальних активів та напрацювання пропозицій щодо нормативно – правового регулювання. Для цього необхідно проаналізувати поняття та види віртуальних активів, правову природу віртуальних активів, особливості віртуальних активів як предмету цивільно-правових договорів, та укладення таких договорів.

Віртуальні активи – це об'єкти, виражені сукупністю даних в електронній формі, які створюються та обертаються на базі технології розподіленого реєстру (блокчейні) та можуть виконувати різні функції (інвестиційні, обмінні тощо). Щодо блокчейну, то для даної мережі характерна децентралізована (розподілена) природа, коли її функціонування підтримується його ж учасниками за допомогою криптографії. Це забезпечує постійність та незмінність записів, які в даній мережі зберігаються, оскільки будь-які дані про транзакції, верифіковані користувачами, зберігаються в блоках і не можуть бути переписані без досягнення консенсусу більшості учасників мережі. Блокчейн є анонімною мережею, користувачі здійснюють транзакції між собою, використовуючи свої криптографічні підписи – унікальні алфавітно-цифрові коди, однак повна ідентифікація учасників при цьому не відбувається [4].

Відповідно до ЗУ ч.1 ст. 1 «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення»[5], віртуальний актив – цифрове вираження вартості, яким можна торгувати у цифровому форматі або переказувати і яке може використовуватися для платіжних або інвестиційних цілей.

Цивільний кодекс України [6] доповнено ст. 179-1, відповідно до якої, цифровою річчю є благо, що створюється та існує виключно у цифровому середовищі та має майнову цінність. Цифровою річчю є віртуальні активи, цифровий контент та інші блага. Особливості правового режиму цифрових речей визначаються законом. Відповідно до ч. 1 ст. 1 ЗУ «Про віртуальні активи», віртуальний актив – нематеріальне благо, що є об'єктом цивільних прав, має вартість та виражене сукупністю даних в електронній формі.

Джерелом міжнародно-правового регулювання віртуальних активів є Регламент ЄС про ринок криптоактивів (надалі – MiCA), який Європарламент ухвалив 20 квітня 2023 року [7]. Згідно Регламенту, криптоактиви – цифрове представлення цінності або прав, які можуть бути передані або збережені в електронному вигляді із використанням технології розподіленого реєстру або подібної технології.

Отже, віртуальні активи – це нематеріальне благо, що має майнову цінність, створюється та існує виключно у цифровому середовищі на базі технології розподіленого реєстру та може бути предметом цивільно-правових договорів.

Відповідно до ЗУ «Про віртуальні активи», віртуальні активи поділяються на:

- забезпечені віртуальні активи – віртуальні активи, що посвідчують майнові права, зокрема права вимоги на інші об'єкти цивільних прав. Різновидом забезпечуваних віртуальних активів є фінансові віртуальні активи, якими є: забезпечений віртуальний актив, що забезпечений валютними цінностями (ЗВА(ВЦ)); забезпечений віртуальний актив, що забезпечений цінним папером або деривативним фінансовим інструментом ЗВА (ФІ);
- незабезпечені віртуальні активи – віртуальні активи, що не посвідчують майнових прав.

Критерієм даного поділу віртуальних активів згідно із Законом України «Про віртуальні активи» є наявність або відсутність майнових прав, які вони посвідчують.

Регламент ЄС про ринок криптоактивів передбачає види віртуальних активів залежно від функціонального призначення:

1) токени електронних грошей (токен е-грошей, e-money tokens EMT) – це різновид віртуальних активів, що має на меті підтримання своєї стабільної вартості шляхом прив'язки до вартості виключно однієї офіційної валюти;

2) токени з прив'язкою до активів (asset-referenced token або ART) – це віртуальні активи, що не є токенами електронних грошей та мають

на меті підтримання своєї стабільної вартості шляхом прив'язки до вартості будь-якого іншого об'єкта цивільних прав або права на інший об'єкт цивільних прав чи їхнього поєднання, включаючи поєднання з однією чи декількома офіційними валютами чи поєднання декількох офіційних валют;

3) сервісні токени (asset-referenced utility tokens) – віртуальні активи, що призначені виключно для надання права вимоги передачі майна або надання послуги, що постачається емітентом такого токена, відповідно до умов емісії такого токена.

З метою гармонізації українського законодавства до європейського, у Проекті Закону про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо врегулювання обороту віртуальних активів в Україні[8], запропоновані такі різновиди, як:

1) токени електронних грошей, які є законним засобом здійснення розрахунків за товари, роботи та послуги на всій території України, який може застосовуватись за спільною згодою учасників таких розрахунків. Емітентами та оферентами токенів електронних грошей в Україні можуть бути виключно банки та небанківські фінансові установи, які є резидентами України;

2) токени, пов'язані з активами. Токени, пов'язані з активами це токени, відносно яких існує правочин, яким їх вартість пов'язана з вартістю інших активів (базових активів).

Емітент токенів, пов'язаних з активами має виключно грошові зобов'язання перед володільцями віртуальних активів, які полягають в обов'язку емітента здійснити погашення токенів, пов'язаних з активами по поточній ринковій вартості;

3) службові токени. Службові токени це токени, відносно яких існує правочин, яким їх вартість пов'язана з вартістю інших активів (базових активів) та які є зобов'язанням фактично передати відповідні базові активи володільцю цих токенів на попередньо визначених умовах.

Модель класифікації віртуальних активів, яка закріплена у ЗУ «Про віртуальні активи», охоплює більш широке коло віртуальних активів. Зокрема, біткоїн можна віднести до незабезпечуваного віртуального активу. Згідно міжнародної класифікації, біткоїн не належить ні до токенів електронних грошей, ні до токенів, пов'язаних з активами, ні до сервісних токенів. MiCA встановлює єдиний правовий режим для криптоактивів у ЄС, але біткоїн та подібні незабезпечувані криптовалюти

не підпадають під основні регуляторні вимоги МіСА щодо емісії та обігу. Водночас, МіСА регулює діяльність постачальників послуг, пов'язаних із такими активами, і встановлює загальні правила для захисту споживачів та ринку. Враховуючи вищенаведене, доцільно у ЗУ «Про віртуальні активи» передбачити двоступеневу класифікацію, яка поєднує критерій правової природи та функціонального призначення. Віртуальні активи можуть бути:

- забезпечуваними (токени електронних грошей, токени, пов'язаними з активами),
- незабезпечуваними (службові або сервісні токени, біткойни).

Щодо правової природи віртуальних активів, то відповідно до ЦК України віртуальні активи є цифровими речами, а до цифрових речей застосовуються положення цього Кодексу про речі, якщо інше не встановлено цим Кодексом, законом або не впливає із сутності цифрової речі (ч. 2 ст. 179-1 ЦК України).

Відповідно до ст. 6 ЗУ «Про віртуальні активи», право власності на віртуальний актив набувається за фактом створення віртуального активу, вчинення та виконання правочину щодо віртуального активу, на підставі норм закону або рішення суду і засвідчується володінням ключа такого віртуального активу, крім випадків, передбачених частиною третьою цієї статті (ч. 1). Зміст права власності на віртуальний актив включає: право володіти віртуальним активом, право користуватися віртуальним активом та право розпоряджатися віртуальним активом на свій розсуд, якщо це не суперечить закону, зокрема шляхом передачі права власності на віртуальний актив (ч. 5).

Розуміння «права на віртуальні активи» через право власності, відповідно зміст права на віртуальні активи через правомочності володіння, користування, розпоряджання є дискусійним. Відповідно до ст. 316 ЦК України, правом власності є право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб. Ця конструкція ґрунтується на ознаках матеріальності, юридичного володіння та абсолютного характеру захисту. Віртуальні активи цим ознакам не відповідають, оскільки: не є матеріальними (немають просторового існування); доступ до них визначається технічними, а не юридичними параметрами (наприклад, через приватний ключ); захист прав часто залежить від умов використання платформи чи програмного коду, а не від державного примусу.

Альтернативною може бути позиція про те, що віртуальні активи (забезпечувані та службові) за своєю правовою природою слід вважати майновими правами, які можуть бути об'єктами цивільних прав, об'єктами зобов'язаних правовідносин. Тобто, більш обґрунтовано вважати віртуальні активи майном в розумінні майнового права, а не речі. Щодо біткойнів, їх слід вважати іншими майновими багами як різновид об'єктів цивільних прав.

Важливо досліджувати права на віртуальні активи як предмет цивільно-правових договорів. Українські науковці також підтримують розуміння криптовалют як товару (речі), який може бути предметом договорів. На думку Р.А. Майданника, будь-який віртуальний актив є цифровим товаром, що є частиною віртуального простору. Цифрові товари є нематеріальними речами, які можуть зберігатися, доставлятися і використовуватися в електронній формі [9,690].

Залежно від виду криптоактивів, договори купівлі продажу цих активів може бути поділено на купівлю-продаж обмінних токенів, утилітарних токенів, забезпечених токенів і токенів електронних грошей. Договори щодо криптоактивів можна класифікувати залежно від виду послуг щодо криптоактивів, відповідно до положень МіСА. За цим критерієм можна виділяти такі договори про надання послуг: зберігання та адміністрування віртуальних активів від імені третіх осіб; функціонування торговельного майданчика для віртуальних активів; обмін віртуальних активів на грошові кошти; обмін віртуальних активів на інші віртуальні активи; розміщення віртуальних активів; переказ віртуальних активів від імені третіх осіб; отримання і передача замовлень на віртуальні активи від імені третіх осіб; надання консультацій щодо віртуальних активів; діяльність з управління портфелем віртуальних активів.

Доцільно навести приклад з судової практики. ПП «ДОНРЕМСЕРВІС» звернулось до Господарського суду Харківської області з позовом до фізичної особи-підприємця про стягнення з відповідача безпідставно набутих грошових коштів у розмірі 897000,00 грн. які підлягають поверненню позивачу. Обґрунтовуючи позовні вимоги позивач вказує, що 01 жовтня 2019 року в період часу з 13:03 години до 13:08 години з розрахункового рахунку ПП «ДОНРЕМСЕРВІС», списані грошові кошти згідно платіжних доручень на суму 897 000,00 грн та перераховані на розрахунковий рахунок на користь фізичної особи-підприємця. Роздруковка електронного

замовлення титульних знаків (криптовалюти) на сайті, роздруківка про перерахування титульних знаків 01 жовтня 2019 року на електронний гаманець особи, яка подала заявку на купівлю криптовалюти (біткоїн) свідчить про наявність у Приватного підприємства «ДОНРЕМСЕРВІС» волевиявлення на укладення з фізичною особою-підприємцем договору купівлі-продажу криптовалюти (біткоїн) загальною кількістю 3,8837 біткоїн та оплати вартості товару. На підставі викладеного колегія суддів робить висновок про підтвердження матеріалами справи наявності між сторонами договірних правовідносин, у вигляді укладення 01 жовтня 2019 року публічного електронного договору на купівлю криптовалюти (біткоїн) загальною кількістю 3,8837 біткоїн, та перерахування позивачем коштів у розмірі 897 000,00 грн на рахунок фізичної особи-підприємця Білоусова Миколи Олександровича в якості оплати за придбання товару [10].

ЗУ «Про віртуальні активи» передбачає право учасника ринку віртуальних активів самостійно обирати контрагента серед учасників ринку віртуальних активів для здійснення операцій з віртуальними активами (п. 1 ч. 1 ст. 9 Закону) або здійснити публічну пропозицію віртуальних активів (ст. 15 Закону).

Для обороту віртуальних активів може використовуватися смарт-договір. Даний договір ґрунтується на технології блокчейну. Смарт-договір є різновидом електронної форми правочину. У разі укладення смарт-контракту створюється електронний документ, в якому сторони закріплюють істотні умови договору і який може бути візуально бути сприйнятий. Особливістю смарт-договору є те, що він набирає чинності з моменту компіляції програмного коду і розміщенні в Ethereum або іншій системі. Таким чином, етапами «створення» смарт – договору є: 1. оформлення домовленості в електронній формі, яка візуально може бути сприйнята сторонами (протокол); 2. компіляція у програмний код; 3. опублікування у блокчейні Ethereum або іншій системі. Умови смарт-договору можуть бути конкретними, здійсненими та правомірними, можуть передбачати забезпечувальні зобов'язання. Для укладення смарт-договору використовуються типові протоколи. Виконання зобов'язань, передбачених смарт-договором, здійснюється автоматично шляхом здійснення цифрових трансмісій у певній послідовності при настанні певних обставин. З метою розширення сфери застосування смарт-договорів доцільним

було б доступ інформації з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, Державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців, громадських формувань та інших реєстрів. Засобом розрахунків (обміну) за смарт-договорами є криптовалюта. Внесення змін до смарт-контракту технологічно є неможливим. Можливим є лише укладення нового смарт-договору, який припинить попередній [11, 15].

Важливо також зазначити, що на сьогодні відсутні законодавчі заборони щодо діяльності криптообмінників та вимоги про ліцензування обмінників криптовалюти. Криптобіржі – це організації надають можливість створити електронний гаманець зі звичною авторизацією і створенням облікового запису на відповідному сайті, обміняти звичайні гроші (фіатну валюту) на віртуальні активи та здійснити подальші трансакції з ними. Це сприяє зловживанню правами, можливим порушенням прав суб'єктів цивільних правовідносин. У ст. 18 ЗУ «Про віртуальні активи» передбачено, що діяльність постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, допускається виключно за умови отримання дозволу на надання послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів відповідного виду, визначеного цим Законом.

Висновки. Використання віртуальних активів в Україні засвідчує нагальну потребу в ефективному правовому регулюванні, оскільки цей ринок функціонує в умовах правової невизначеності. Віртуальні активи – це нематеріальне благо, що має майнову цінність, створюється та існує виключно у цифровому середовищі на базі технології розподіленого реєстру та може бути предметом цивільно-правових договорів. Доцільно у ЗУ «Про віртуальні активи» передбачити двоступеневу класифікацію віртуальних активів, яка поєднує критерій правової природи та функціонального призначення. Віртуальні активи можуть бути: забезпечуваними віртуальними активами (токени електронних грошей, токени, пов'язаними з активами), незабезпечуваними віртуальними активами (службові або сервісні токени, біткойни).

Розуміння змісту «права на віртуальні активи» через правомочності володіння, користування, розпоряджання є дискусійним. Альтернативною може бути позиція про те, що віртуальні активи (забезпечувані та службові) за своєю правовою природою слід вважати майновими правами, які можуть бути об'єктами цивільних прав, об'єктами зобов'язаних правовідносин. Щодо біткойнів та інших подібних незабезпечуваних віртуальних

активів, їх слід вважати іншими майновими благами, які є об'єктами цивільних прав.

Віртуальні активи можуть бути предметом цивільно-правових договорів, зокрема купівлі-продажу, міни, зберігання та адміністрування віртуальних активів від імені третіх осіб; про функціонування торговельного майданчика для віртуальних активів; розміщення віртуальних активів; переказ віртуальних активів від імені третіх осіб; отримання і передача замовлень на віртуальні активи від імені третіх осіб; надання консультацій щодо віртуальних активів; діяльність з управління портфелем віртуальних активів.

Для обороту віртуальних активів може також застосовуватися смарт-договір. Смарт-договір слід розуміти як різновид електронної форми правочину. Вважається укладеним за таких умов: оформлення домовленості в електронній формі, яка візуально може бути сприйнята сторонами (протокол); компіляції у програмний код; опублікування у блокчейні Ethereum або іншій системі.

Посередники, діяльність яких підлягає ліцензуванню, відіграють ключову роль у правовому регулюванні віртуальних активів, особливо в контексті захисту прав користувачів, забезпечення стабільності ринку та запобігання зловживанням.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Віннічук Юрій Віртуальні активи легалізували, але біткойн так і не став засобом платежу. URL: <https://biz.censor.net/r3287338>
2. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про віртуальні активи». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/pubFile/264599>.
3. Про віртуальні активи : Закон України від 17.02.2022. № 2074-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text>
4. Право власності: способи захисту крізь призму судової практики монографія за ред. І.В. Спасибо-Фатєєвої. Харків ЕКУС, 2023. 616 с. С. 341–342.
5. Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 06.12.2019 № 361-IX : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>
6. Цивільний кодекс України : Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/conv#n6917>
7. Регламент ЄС про ринок криптоактивів. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/1114/oj>
8. Проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо врегулювання обороту віртуальних активів в Україні від 24.04.2025. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/56271>
9. Майданик Р. А. Загальні підходи і принципи регулювання речових правовідносин в умовах рекодифікації та європеїзації. Рекодифікація цивільного законодавства України: виклики часу : монографія / за заг. ред. Н. С. Кузнєцової. Одеса: Видавничий дім «Гельветика». 2021. 245–283. 690 с.
10. Постанова Східного Апеляційного Господарського Суду від 02.12.2020 р.у справі N 922/95/20 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93327784>.
11. Верес І.Я. Правова природа смарт-договору. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 9. С.15. С.15–18.

Верес Ірина Ярославівна

Правовий режим віртуальних активів

Стаття присвячена комплексному аналізу правового режиму віртуальних активів та напрацювання пропозицій щодо нормативно – правового регулювання. Для цього проаналізовано поняття та види віртуальних активів, правову природу віртуальних активів, особливості віртуальних активів як предмету цивільно-правових договорів, особливості укладення таких договорів.

У статті віртуальні активи визначаються як нематеріальне благо, що має майнову цінність, створюється та існує виключно у цифровому середовищі на базі технології розподіленого реєстру та може бути предметом цивільно-правових договорів. Запропонована двоступенева класифікація віртуальних активів, яка поєднує критерій правової природи та функціонального призначення. Запропоновано віртуальні активи класифікувати на: забезпечувані віртуальні активи (токени електронних грошей, токени, пов'язаними з активами), та незабезпечувані (службові або сервісні токени, біткойни). Автором зазначається, що розуміння змісту «права на віртуальні активи» через правомочності володіння, користування, розпоряджання є дискусійним. Відповідно, законодавча позиція про «право власності на віртуальні активи» потребує критичного аналізу. Запропоновано віртуальні активи (забезпечувані, службові незабезпечувані) вважати майновими правами, які можуть бути об'єктами цивільних прав, об'єктами зобов'язаних правовідносин. Біткойни слід вважати іншими матеріальними благами як різновид об'єктів цивільних прав. У статті досліджуються віртуальні активи як предмет цивільно-правових договорів. Особлива увага присвячена смарт – контракту як різновиду електронної форми правочину, яка використовується у цивільному обороті віртуальних активів. Наголошується також на необхідності посередницької діяльності криптобірж, які відіграють ключову роль у правовому регулюванні віртуальних активів, особливо в контексті захисту прав користувачів, забезпечення стабільності ринку та запобігання зловживанням.

Ключові слова: віртуальні активи, цифрова річ, майнові права, смарт-контракт, біткойн, право власності.

Veres Iryna

The virtual assets legal regulation

The article provides an extensive evaluation of virtual assets' legal framework and presents recommendations for their regulations. The paper investigates virtual assets by defining their concept and types and legal characteristics and their distinctive properties as the subjects of the civil law contract and their unique aspects in contract formation. Virtual assets represent intangible assets with property value that exist solely in digital environments through distributed ledger technology and can be used in civil law contracts. The research introduces a two-level classification system for virtual assets which separates secured virtual assets including electronic money tokens and asset-backed tokens from unsecured virtual assets such as utility tokens and bitcoins. The author challenges the traditional interpretation of virtual asset rights through possession and use and disposal rights and suggests evaluating the legislative definition of virtual asset ownership rights with caution. It is suggested that secured virtual assets and service-related unsecured virtual assets should be treated as property rights which can function as civil rights and obligated legal relations. However, bitcoins should be classified as other material goods under civil law. The article also explores virtual assets as subjects of civil law contracts, paying special attention to smart contracts as a form of electronic transaction used in this context. The article stresses that crypto exchanges play a vital role in virtual asset legal regulation by protecting user rights while maintaining market stability and preventing abuse. The article concludes with an emphasis on the essential role of crypto exchanges in virtual asset regulation.

Key words: virtual assets, digital thing, property rights, smart contract, bitcoin, ownership.